

Міністерство освіти і науки України
Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка
Географічний факультет
Тернопільський відділ Українського географічного товариства
Географічна комісія НТШ

«Географія, екологія, туризм: теорія, методологія, практика»

*Матеріали міжнародної науково-практичної конференції,
присвяченої 25-річчю географічного факультету
Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка,
(м. Тернопіль, 21-23 травня 2015 року)*

Тернопіль, 2015

*Друкується за рішенням Вченої ради географічного факультету
Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка.
Протокол № 7 від 6 травня 2015 р.*

Географія, Екологія, Туризм: теорія, методологія, практика. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 25-річчю географічного факультету Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (21-23 травня 2015 р.) – Тернопіль: СМП "Тайп", 2015. – 404 с.

Редакційна колегія

Ярослав Олійник, професор, докт. геог. наук
Олег Шаблій, професор, докт. геог. наук
Валерій Руденко, професор, докт. геог. наук
Ірина Гукалова, професор, докт. геог. наук
Роман Плохих, професор, докт. геог. наук (Республіка Казахстан)
Йозеф Партика, доктор (Польща)
Васіле Ефрос, доктор (Румунія)
Ольга Заставецька, професор, докт. геог. наук
Любомир Царик, професор, докт. геог. наук
Мирослав Сивий, професор, докт. геог. наук
Андрій Кузишин, доцент, канд. геог. наук
Петро Царик, доцент, канд. геог. наук

У збірнику наукових праць включені тексти доповідей з широкого спектру теоретичних і прикладних питань в царині географії, екології та історії, котрі виголошено на міжнародній науковій конференції, присвяченій 25-річчю географічного факультету Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, Серед авторів збірника науковці України, Польщі, Румунії, Казахстану.

Для викладачів закладів вищої освіти, науковців, докторантів, аспірантів, студентів, учителів і тих, хто цікавиться проблемами географічної науки.

Тексти представлено у авторській редакції мовою оригіналу. Автори несуть повну відповідальність за зміст доповідей, а також добір, точність наведених фактів, цитат, власних імен, дат і інших відомостей.

Адреса редакційної колегії:

Географічний факультет
Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка
вул. М. Кривоноса, 2
м. Тернопіль, 46027
Тел.: +38 035 436154
e-mail: geo-tnpu@ukr.net

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ФІЗИЧНОЇ ТА СУСПІЛЬНОЇ ГЕОГРАФІЇ

Я.Б. Олійник. ГЕОГРАФІЧНІ НАУКОВІ ШКОЛИ КИЇВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ: ФОРМУВАННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ	4
Л.П. Царик, О.П. Садовник, Б.В. Заблоцький, А.В. Кузишин. ГЕОГРАФІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ: ІСТОРИЧНЕ МИНУЛЕ, СЬОГОДЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВА	7
М.Я. Сивий. КАФЕДРА ГЕОГРАФІЇ ТА МЕТОДИКИ ЇЇ НАВЧАННЯ ТЕРНОПІЛЬСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА: ШТРИХИ ДО ІСТОРІЇ СТАНОВЛЕННЯ	12
Р.Р. Сливка. КАРПАТИ СТАЛИ ЙОГО НАТХНЕННЯМ: ДО 80-РІЧЧЯ ІЗ ДНЯ НАРОДЖЕННЯ ГЕОМОРФОЛОГА РАДОСЛАВА СЛИВКИ (1935-2010)	16
М.В. Давидюк. ВНЕСОК АКАДЕМІКА Г.М. ВИСОЦЬКОГО В РОЗВИТОК ПОРІВНЯЛЬНОГО ПІДХОДУ (ДО 150-РІЧЧЯ З ДНЯ НАРОДЖЕННЯ)	18
С.М. Шевчук. СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК НАУКОВОЇ ШКОЛИ ЕКОНОМІЧНОЇ ГЕОГРАФІЇ В УКРАЇНІ У 1940 – 1950-х РОКАХ	20
В.М. Петлів. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КОНСТРУКТИВНОЇ ГЕОГРАФІЇ	23
Г.І. Денисюк. АНТРОПОГЕННІ ЛАНДШАФТИ І ЛАНДШАФТНИЙ ДИЗАЙН	25
Р.В. Плохих. ІНДИКАЦІЯ ФАКТОРОВ І ПРОЦЕСОВ ДЕГРАДАЦІЇ ЛАНДШАФТОВ ПРИ ІРРИГАЦІОННОМ ОСВОЕННІ	27
І.П. Ковальчук. ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМИ ДОСЛІДЖЕНЬ РІЧКОВО-БАСЕЙНОВИХ СИСТЕМ ГІРСЬКИХ КРАЇН	29
С. В. Гапон. ПОБУДУВАННЯ КАРТИ ПРИРОДНИХ ГЕОСИСТЕМ ГІРСЬКОГО КРИМУ	31
С.В. Гулик, О.Б. Гулик. АНТРОПОГЕННІ ЛАНДШАФТИ ПРИМІСЬКОЇ ЗОНИ (НА ПРИКЛАДІ С. ТОВСТОЛУГ ТЕРНОПІЛЬСЬКОГО РАЙОНУ)	34
Т.В. Кланчук. МОРФОМЕТРИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РЕЛЬЄФУ ГІРСЬКОЇ ЧАСТИНИ БАСЕЙНУ РІКИ БИСТРИЦЯ НАДВІРНЯНСЬКА	36
Р.В. Колодицька. МІНЛИВІСТЬ ЕЛЕМЕНТАРНИХ ЛАНДШАФТНИХ СИСТЕМ КАРПАТСЬКОГО ВИСОКОГІР'Я ВНАСЛІДОК ВТРУЧАННЯ АНТРОПОГЕННОГО ЧИННИКА	38
А.І. Ковальчук. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ І РЕЗУЛЬТАТИ ВЕЛИКОМАСШТАБНОГО КАРТОГРАФУВАННЯ РІЧКОВО-БАСЕЙНОВОЇ СИСТЕМИ БИСТРИЦІ (УКРАЇНСЬКІ КАРПАТИ)	40
І.В. Гукалова. СОЦІАЛЬНА ГЕОГРАФІЯ: "КОРИДОР МОЖЛИВОСТЕЙ" У ДОСЛІДЖЕННІ ПРОБЛЕМ ЛЮДСЬКОГО РОЗВИТКУ	43
В.С. Капський. ГЕОЛІФИ	45
І.П. Гамалій. ВПЛИВ УПРАВЛІННЯ ВОДНИМИ ЛАНДШАФТНО-ІНЖЕНЕРНИМИ СИСТЕМАМИ НА ЯКІСТЬ ВОДИ	47
Р.В. Броніцький, Я.В. Вітик. ГЕОСПЕЛЕОЛОГІЧНА МЕТОДИКА РАЙОНУВАННЯ ГІПСОВИХ ПЕЧЕР НА ПРИКЛАДІ ПЕЧЕРИ ОЗЕРНА	49
М.О. Барановський, О.В. Барановська. ТРАНСФОРМАЦІЯ СПЕЦІАЛІЗАЦІЇ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ТА ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ У ПОЛІСЬКИХ РЕГІОНАХ УКРАЇНИ	52
О.О. Афоніна, І.М. Філоненко. ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ СТРУКТУРНИХ ЕЛЕМЕНТІВ АГРОРЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ НА ПРИКЛАДІ СУМСЬКОЇ ОБЛАСТІ	54
І.М. Барило. ДО ПИТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ГЕОДЕМОГРАФІЧНОГО РОЗВИТКУ	56
В. О. Бєліков. МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПЕРИФЕРІЙНИХ ТЕРИТОРІЙ УКРАЇНИ (НА ПРИКЛАДІ ПІВНІЧНИХ РАЙОНІВ ЛУГАНСЬКОЇ ОБЛАСТІ)	58
М. С. Дністриський. ПОЛІТИКО-ГЕОГРАФІЧНІ ОБРАЗИ ДЕРЖАВ І МАКРОРАЙОНІВ: ПОНЯТТЯ, СТРУКТУРА, ПІЗНАВАЛЬНЕ І ПРАКТИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ	60
О.І. Шаблій, О.І. Вісьтак. МЕТОДОЛОГІЧНІ Й ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ МІСЬКИХ ПОСЕЛЕНЬ УКРАЇНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ (НА МАТЕРІАЛАХ ЗАХІДНОГО РЕПОНУ)	62
С.І. Задворний. ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНАЛЬНО-КОМПОНЕНТНОЇ СТРУКТУРИ КУЛЬТУРНО-МИСТЕЦЬКОЇ СФЕРИ	64
В.А. Богданець. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ УКЛАДАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ КАРТ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАНЬ НАВЧАЛЬНО-ДОСЛІДНИХ ГОСПОДАРСТВ	67
І.П. Дем'ячук. ПРОБЛЕМИ НАРОДЖУВАНOSTІ В АГРАРНИХ РЕГІОНАХ (НА ПРИКЛАДІ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ)	69
А. В. Дольник, В. В. Безуглий. ЕКОНОМІЧНА АКТИВНІСТЬ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ (РЕГІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ)	72
М.В. Потокій, Б.Б. Гавришок. КАРТОГРАФІЧНИЙ МЕТОД В РЕТРОСПЕКТИВНО-ГЕОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ РЕГІОНІВ ІНТЕНСИВНОГО СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ОСВОЄННЯ	74
М.В. Гнатюк, В.К. Кіттенко. ГЕОПОЛІТИЧНІ ПРІОРИТЕТИ НІМЕЧЧИНИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ	76

ИНДИКАЦИЯ ФАКТОРОВ И ПРОЦЕССОВ ДЕГРАДАЦИИ ЛАНДШАФТОВ ПРИ ИРРИГАЦИОННОМ ОСВОЕНИИ*Р. В. Плохих**ТОО "Институт географии", Алматы, Казахстан*

Несбалансированная водохозяйственная деятельность и длительное орошаемое земледелие сопровождаются рядом негативных ландшафтно-экологических явлений и процессов. К ним относятся: ухудшение состояния ирригационной и коллекторно-дренажной сети; изменение режима стока постоянных водотоков; снижение уровня и обсыхание местных водоемов (озера, болота); изменение минерализации речных вод; повышение уровня грунтовых вод и увеличение их минерализации; изменение физических и химических свойств почвы, прежде всего, водно-солевого режима, снижение естественного плодородия и изменение структуры почвенного профиля; дефляцию и увеличение активности эолового рельефообразования (площади подвижных, оголенных песков, дефляционных понижений лишенных растительности); вторичное засоление и увеличение площадей солончаковых пустошей; интенсификация эрозионных процессов; заболачивание и подтопление; процессы изменения видового состава и регрессионные сукцессии, снижение проективного покрытия и урожайности, ухудшение жизнеспособности видов и ценопопуляционного состава, изменение ареалов коренных растительных сообществ и замена их антропогенными и примитивными модификациями, снижение численности редких и эндемичных видов растений [1, 2].

Индикация факторов и процессов деградации ландшафтов при ирригационном освоении выполнены для Казалинского района Кызылординской области. К 2014 г. по причине сильного засоления, развития эрозионных и дефляционных процессов, подтопления и заболачивания из состава орошаемых природно-антропогенных ландшафтов (ОПАЛ) выведено более 25 % в сравнении с 1999 г. Площадь сенокосных и пастбищных ОПАЛ за тот же период сократилась на более чем 20 и 70 %. Категория природопользования как поливные многолетние насаждения, ввиду их высыхания и вырубки, полностью исчезла из отчетной документации.

Дестабилизации ландшафтно-экологического состояния (ЛЭС) способствовало изменение системы землепользования и формирование крестьянских и фермерских хозяйств. В советский период на территории Казалинского массива орошения размещались сельскохозяйственные угодья 13 совхозов и 2 колхозов, в последующем они были разделены между крестьянскими хозяйствами, хозяйственными товариществами, госучреждениями и акционерными обществами. Наибольший удельный вес ОПАЛ приходится на товарищества и составляет до 60 %, на крестьянские хозяйства – до 16 %, на государственные предприятия – до 4 %, на прочие – до 20 %. Только с 1999 г. по 2005 г. площади пашни у фермерских и крестьянских хозяйств увеличились на 61 % и одновременно снизился уровень технологического обеспечения обработки земли.

Важным фактором нарушения ЛЭС стала структура посевных площадей с абсолютным лидерством риса в растениеводстве. С ростом числа частных хозяйств и увеличением нагрузок на пашню, в структуре посевов происходит нарушение севооборотов, научно обоснованных и разработанных НИИ земледелия и кормопроизводства. Все больше пашни отводится под зерновые и картофель, которые составляют основу политики самообеспечения продуктами питания. Однако названные причины являются второстепенными на фоне ведущего фактора нарушения ЛЭС – ирригации [3].

Негативное воздействие ирригационной сети (ИС) многопланово, и зависит от ряда условий. Определяющее значение имеет годовой сток р. Сырдарья, который с учетом высокой зарегулированности и востребованности Центральноазиатскими государствами подвержен высокой изменчивости, и как следствие, согласно данным ДКГП "Казалыводхоз",

значительным колебаниям водоподачи по магистральным каналам. Согласно ведомости плановых и фактических оросительных норм сельскохозяйственных культур Казалинского массива орошения количество воды, поступившей на поля, часто превышает запланированные нормы, в связи с сокращением площади пашни. Отсутствие соответствия между уменьшением площадей ОПАЛ и большим количеством водоподачи на орошение в течение ряда лет – главная причина развития засоления, заболачивания и подтопления. Положение усугубляет возможность аварийных попусков воды по магистральным каналам в зимний период, что способствует разрушению ирригационной сети, замусориванию магистральных и межхозяйственных каналов, разливу воды по микропонижениям.

В зависимости от соотношения и условий территории с разным ландшафтно-экологическим состоянием и хозяйственным режимом в Казалинском массиве орошения выделены четыре специфические зоны: непосредственного воздействия ИС, преимущественного воздействия ИС, ограниченного воздействия ИС, буферная. Площадь зоны непосредственного воздействия ИС или наибольшей хозяйственной активности невелика и включает ОПАЛ с ирригационной и коллекторно-дренажной сетью. Природные ландшафты полностью трансформированы в агроландшафты. Зона преимущественного воздействия ИС охватывает все ландшафты, в которых признаками трансформации выступили негативные последствия орошаемого земледелия на фоне природных и природно-антропогенных факторов. Зона ограниченного воздействия ИС распространена на ландшафты, трансформированные сопутствующими видами антропогенного воздействия (транспортное, селитебное, строительное и др.). Прямое воздействие невозможно в силу наличия барьерного фактора. Так, геолого-геоморфологическая основа является барьером для непосредственного воздействия ИС на ландшафты столово-останцово-равнинной с разреженными группировками боялыча, тасбиоргуна на серо-бурых и такыровидных глинистых почвах, столово-останцово-равнинной с сильно эродированными склонами с единичными сообществами серопольной растительности, боялыча на серо-бурых и бурых почвах и др. Буферная зона включает ландшафты, развитие которых обусловлено главенствованием иных факторов трансформации, при определенном участии воздействия ИС.

Главное условие формирования микро-, мезо-, макроочагов деградации ОПАЛ – воздействие ИС. В ОПАЛ получили развитие процессы деградации: технологическая (эксплуатационная), в том числе нарушения и сельскохозяйственная деградация; засоление, включая собственно засоление и осолонцевание; заболачивание; эрозия, включая ирригационную и дефляцию.

Список использованных источников:

1. Плохих Р.В. Ландшафтно-индикационные основы комплексных программ экологически безопасного природопользования и охраны окружающей среды (на примере Республики Казахстан) // Водные и экологические проблемы Сибири и Центральной Азии: II Всерос. науч. конф. с между. участием, 25–29 августа 2014 г. (Барнаул, РФ). – Барнаул: Институт водных и экологических проблем СО РАН, 2014. – С. 330–336.
2. Плохих Р.В., Бекарыстанова Л.Б. Ландшафтно-экологическое картографирование как инструмент борьбы с антропогенным опустыниванием // Опустынивание Центральной Азии: оценка, прогноз, управление: между. науч.-практ. конф., 25–27 сентября 2014 г. (Астана, Казахстан). – Астана, 2014. – С. 401–406.
3. Гельдыева Г.В., Будникова Т.И., Скоринцева И.Б., Басова Т.А., Токмагамбетова Р.Ю., Плохих Р.В. Ландшафтное обеспечение схемы борьбы с опустыниванием долины реки Сырдарья. – Алматы: Аркас, 2004. – 236 с.